

Dominik Sieklucki

SYSTEM PARTYJNY CZECH

I. Uwarunkowania rozwoju czeskiego systemu partyjnego

1. Geneza i ewolucja czeskiego systemu partyjnego

Początek procesu kształtowania się systemu partyjnego współczesnych Czech stanowi integralną część rozpoczętej jesienią 1989 r. transformacji ustrojowej w Czechosłowacji. Kluczowy punkt oddzielający okres komunistycznej dyktatury od właściwych działań zmierzających do zbudowania systemu demokracji parlamentarnej stanowi tzw. aksamitna rewolucja, przebiegająca w dniach 17–28 listopada 1989 r. Ten dwunastodniowy okres masowych protestów społecznych zakończył się zgodą rządzącej Komunistycznej Partii Czechosłowacji (*Komunistická Strana Československa*, KSČ) na reformy ustrojowe i polityczne¹. Pierwsze z nich przybrały formę istotnych zmian w konstytucji dokonanych w grudniu 1989 i styczniu 1990 r. polegających na wykreśleniu przepisu stanowiącego o wiodącej roli partii komunistycznej w państwie i społeczeństwie, zmianie trybu wyboru prezydenta kraju i wprowadzeniu mechanizmu pozwalającego na kooptację posłów ze środowiska opozycji do parlamentu. Natomiast drugie reformy oznaczały realizację tych zmian w praktyce – 29 grudnia 1989 r. Vaclav Havel (po wcześniej rezygnacji Gustava Husaka) został jednomyślnie wybrany przez parlament na stanowisko prezydenta Czechosłowacji, a 30 stycznia 1990 r. w obu izbach Zgromadzenia Federalnego zasiadło 120 nowych posłów reprezentujących opozycję². Działaniom tym towarzyszyły narodziny pluralistycznego systemu partyjnego, który następnie wszedł w okres wieloletniej ewolucji.

Podejmując próbę periodyzacji i systematyzacji przebiegu tego procesu, należy we wstępie wyjaśnić jedną istotną kwestię. Do końca 1992 r. Czesi współtworzyli ze Słowakami jedno państwo o strukturze federalnej³. Jednak pomimo funkcjono-

¹ M. Bankowicz, *Systemy władzy państwowej Czechosłowacji i Czech*, Wydawnictwo PiT, Kraków 1998, s. 95–96.

² *Ibidem*, s. 99–100.

³ W języku czeskim noszące nazwę Czechosłowackiej Republiki Federacyjnej, a w języku słowackim Czecho-Słowackiej Republiki Federacyjnej. Ów myślnik, a w zasadzie cała nazwa były

wania wspólnego organizmu państwowego systemy partyjne dwóch republik – czeskiej i słowackiej – rozwijały się niezależnie od siebie, choć oczywiście pozostawały w pewnej łączności, np. poprzez współpracę na szczeblu federalnym ruchów społecznych typu forum. Pozwala to na prowadzenie analizy czeskiego systemu partyjnego bez konieczności prezentowania analogicznych procesów przebiegających w Republice Słowackiej⁴.

Proces kształtowania się i ewolucji systemu partyjnego Czech można podzielić na cztery główne etapy. Pierwszy obejmuje okres od jesieni 1989 r. do wyborów parlamentarnych przeprowadzonych w czerwcu 1990 r.; drugi – kolejne dwa lata do następnych wyborów parlamentarnych; trzeci – okres 1992–1996, a czwarty funkcjonuje od wyborów z przełomu maja i czerwca 1996 r. do chwili obecnej.

Trwający ponad pół roku pierwszy etap charakteryzuje przede wszystkim gwałtownie wzrastająca liczba działających partii i ugrupowań politycznych, sięgająca w czerwcu 1990 r. 70 oficjalnie zarejestrowanych formacji⁵. W połączeniu z drugą cechą, jaką była faktyczna trudność w ocenie poziomu relewancji każdego ugrupowania wynikająca z braku demokratycznych i rywalizacyjnych wyborów, system na tym etapie rozwoju został określony mianem zatomizowanego⁶. Trzecią istotną cechą wskazującą, iż pierwsza połowa 1990 r. to system partyjny *in statu nascendi*, było spolaryzowanie sceny politycznej według w zasadzie tylko jednej osi, rozdzielającej partię komunistyczną i opozycję⁷.

Z punktu widzenia dalszych rozważań powstające wówczas ugrupowania polityczne można uporządkować według kryterium genezy. Na tej podstawie wyodrębniła się cztery podstawowe grupy czeskich partii politycznych, z zastrzeżeniem że podział ten nie stanowi *differentia specifica* czeskiej demokracji, ale stosowany jest również do innych krajów naszego regionu⁸.

Pierwszą grupę stanowią partie wywodzące się z rządzących do 1989 r. formacji komunistycznych. W Czechach ugrupowaniem takim jest Komunistyczna Partia Czech i Moraw (*Komunistická Strana Čech a Moravy*, KSČM), powołana w marcu 1990 r. jako część KSČ działająca na terenie Republiki Czeskiej. Analogicznie w drugim podmiocie tworzącym federację powołano Komunistyczną Partię Słowacji (*Komunistická Strana Slovenska*, KSS). Warto w tym miejscu zwrócić uwagę, że

przedmiotem licznych sporów między czeskimi a słowackimi deputowanymi – zob. M. Bankowicz, *Systemy władzy...*, *op. cit.*, s. 100–101.

⁴ P. Fiala, V. Hloušek, *System partyjny Republiki Czeskiej* [w:] A. Antoszewski, P. Fiala, R. Herbut, J. Sroka (red.), *Partie i systemy partyjne Europy Środkowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2003, s. 18–19.

⁵ M. Migalski, *Czechy* [w:] M. Migalski (red.), *Partie i systemy partyjne państw Europy Środkowej i Wschodniej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Marketingu, Sosnowiec 2004, s. 10.

⁶ P. Fiala, V. Hloušek, *System...*, *op. cit.*, s. 19.

⁷ *Ibidem*.

⁸ W. Sokół, *System polityczny Czech* [w:] W. Sokół, M. Żmigrodzki (red.), *Systemy polityczne państw Europy Środkowej i Wschodniej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2005, s. 235.

w przeciwieństwie do innych krajów Europy Środkowej i Wschodniej czeska partia postkomunistyczna nie zerwała związków z formacją komunistyczną ani w warstwie programowej, ani organizacyjnej.

Druga grupa partii to formacje wywodzące się ze środowiska opozycji antykomunistycznej. W Czechach strukturą skupiającą różnorodne środowiska i grupy dążące do podważenia pozycji partii komunistycznej było Forum Obywatelskie (*Občanské Forum*, OF), założone 19 listopada 1989 r. przez Kartę 77, oraz wiele innych inicjatyw opozycyjnych⁹. OF było zasadniczą siłą napędową „aksamitnej rewolucji”, choć jednocześnie nie posiadało rozbudowanej struktury wewnętrznej, a jego program miał charakter ogólny. Nie wprowadzono tu również kategorii formalnego członkostwa¹⁰. Wprawdzie Forum, podobnie jak Solidarność w Polsce, było formacją niezwykle heterogeniczną, ale do pierwszych w pełni wolnych i rywalizacyjnych wyborów zachowywało względną spójność wewnętrzną. Dopiero po osiągnięciu najważniejszego celu, jakim było odsunięcie partii komunistycznej od władzy, formacja ta zaczęła ulegać rozpadowi.

Trzecia grupa obejmuje tzw. partie historyczne, czyli te odwołujące się do tradycji partii działających przed wprowadzeniem dyktatury komunistycznej po drugiej wojnie światowej. Wśród ugrupowań tego nurtu należy wymienić Czeską Partię Socjaldemokratyczną (*Česká Strana Sociálně Demokratická*, ČSSD) reaktywowaną w listopadzie 1989 r., nawiązującą do partii powołanej w 1878 r. jako część Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej Austrii. Czeska socjaldemokracja była jednym z ważniejszych ugrupowań w okresie międzywojennym, a po drugiej wojnie światowej została zmuszona do przyłączenia się do partii komunistycznej¹¹. ČSSD do 1993 r. występowała pod nazwą Czechosłowackiej Socjaldemokracji (*Československá Sociální Demokracie*, ČSD), przyjmując obecną nazwę po rozpadzie federacji Czech i Słowacji. Drugim ugrupowaniem tej grupy jest Czechosłowacka Partia Ludowa (*Československá Strana Lidova*, ČSL) – partia centrowa, powołana w 1918 r., reprezentująca nurt partii chrześcijańsko-demokratycznych. W okresie międzywojennym ČSL należała do grupy relewantnych na czeskosłowackiej scenie politycznej, a po drugiej wojnie światowej, na skutek opanowania kierownictwa ugrupowania przez zwolenników współpracy z komunistami, stała się jednym z tzw. ugrupowań satelickich KSC, starając się reprezentować interesy ludzi wierzących oraz elektoratu wiejskiego¹². Na skutek swojej pozycji w okresie komunistycznym na scenę polityczną demokratycznych Czech wkroczyła, dysponując sporymi zasobami materialnymi, choć z nadszarpniętą reputacją. Dążąc do poprawy swojego wizerunku, ČSL przed wyborami zawiązała koalicję pod nazwą Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna (*Křesťanská a Demokratické Unie*, KDU) z kilkoma mniejszymi ugrupowaniami o centroprawicowym obliczu, w tym m.in. z Partią Chrześcijańsko-Demokratyczną

⁹ K. Sobolewska-Myślik, *Partie i systemy partyjne Europy Środkowej po 1989 r.*, Księgarnia Akademicka, Kraków 1999, s. 39.

¹⁰ M. Migalski, *Czechy...*, *op. cit.*, s. 9.

¹¹ W. Sokół, *System...*, *op. cit.*, s. 236.

¹² K. Sobolewska-Myślik, *Partie...*, *op. cit.*, s. 67.

(*Křest'anskodemokraticka Strana*, KDS) i Ruchem Chrześcijańsko-Demokratycznym (*Křest'anskodemokraticke Hnutie*, KDH)¹³.

Ostatnią, czwartą grupę ugrupowań politycznych stanowią partie nowe, powstałe w okresie transformacji ustrojowej. Jak zauważyła Katarzyna Sobolewska-Myślik, tego typu partii pojawiło się najwięcej, choć jednocześnie najczęściej były to ugrupowania, które nie odegrały poważniejszej roli w życiu politycznym¹⁴. Tytułem przykładu można wymienić Ruch na Rzecz Demokracji Samorządowej – Społeczeństwo dla Moraw i Śląska (*Hnutie Za Samosprávnou Demokracii – Společnost Pro Moravu a Szelsko*, HSD – SMS), Partię Przyjaciół Piwa (*Strana Přatel Piva*, SPP) czy Niezależną Inicjatywę Erotyczną (*Nezavisla Eroticka Iniciativa*, NEI)¹⁵.

Przeprowadzone w dniach 8–9 czerwca 1990 r. „podwójne” wybory do obu izb Zgromadzenia Federalnego (Izby Ludu i Izby Narodów) oraz czeskiej Rady Narodowej rozpoczęły drugi etap ewolucji systemu partyjnego Czech, określane jako umiarkowanie wielopartyjny z jedną partią dominującą¹⁶. Status partii parlamentarnych uzyskały wówczas cztery ugrupowania (OF, KSČ, KDU i HSD – SMS), przy czym zdecydowaną przewagę nad pozostałymi formacjami osiągnęło Forum Obywatelskie, otrzymując 53,15% głosów w wyborach do Izby Ludu, 49,96% do Izby Narodów i 49,50% w wyborach Rady Narodowej¹⁷. Pomimo iż kilka partii, które w przyszłości stały się ugrupowaniami relewantnymi, nie zdołało przekroczyć pięcioprocentowego progu wyborczego, to najważniejszą cechą tego etapu była wyraźnie postępująca krystalizacja czeskiego systemu partyjnego. W latach 1990–1992 powstały bowiem wszystkie ważniejsze partie polityczne. Przed wszystkim 23 lutego 1991 r. dokonał się podział Forum Obywatelskiego na trzy partie polityczne: Obywatelską Partię Demokratyczną (*Občanská Demokratická Strana*, ODS) kierowaną przez przewodniczącego OF Vaclava Klause, Ruch Obywatelski (*Občanské Hnutie*, OH) – skupiający *de facto* przeciwników partyjności i Obywatelski Sojusz Demokratyczny (*Občanská Demokratická Aliance*, ODA)¹⁸. Do przekształcenia doszło również w koalicji KDU, która na przełomie marca i kwietnia 1992 r. została scalona z ČSL na skutek działań nowego lidera ludowców, Josefa Luksa¹⁹. Ponadto w tym okresie KSČM stała się partią izolowaną, a dotychczasowy bipolarny układ rywalizacji (partia postkomunistyczna – opozycja) został uzupełniony innymi ważnymi podziałami (m.in. miasto – wieś i państwo – Kościół)²⁰.

Etap trzeci rozpoczął się wraz z wyborami parlamentarnymi z 5–6 czerwca 1992 r. W konsekwencji ujawnionych w poprzednim etapie tendencji, po wyborach powstał

¹³ P. Fiala, V. Hloušek, *System...*, *op. cit.*, s. 20–21.

¹⁴ K. Sobolewska-Myślik, *Partie...*, *op. cit.*, s. 53.

¹⁵ M. Migalski, *Czechy...*, *op. cit.*, s. 11.

¹⁶ W. Sokół, M. Żmigrodzki (red.), *Współczesne partie i systemy partyjne. Zagadnienia teorii i praktyki politycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2005, s. 341.

¹⁷ P. Fiala, V. Hloušek, *System...*, *op. cit.*, s. 20.

¹⁸ K. Sobolewska-Myślik, *Partie...*, *op. cit.*, s. 45.

¹⁹ M. Migalski, *Czechy...*, *op. cit.*, s. 13–14.

²⁰ P. Fiala, V. Hloušek, *System...*, *op. cit.*, s. 24–26.

system ekstremalnie wielopartyjny z jedną partią dominującą²¹. Reprezentację parlamentarną zyskało wówczas osiem partii politycznych, przy czym podstawową siłą polityczną stała się ODS, która uzyskała 33,90% głosów w wyborach Izby Ludu, 33,43% Izby Narodów oraz 29,73% w wyborach Rady Narodowej, a jej lider Vaclav Klaus objął funkcję premiera²². Najważniejszą cechą tego etapu, pomimo początkowej fragmentaryzacji parlamentu, było stopniowe wkraczanie czeskiego systemu partyjnego na drogę stabilizacji, szczególnie w obszarach wzorca rywalizacji i kształtowania się grupy relewantnych partii politycznych.

Wynikało to przede wszystkim z licznych zmian, do jakich doszło w ramach ugrupowań parlamentarnych, które wykazywały sporą dynamikę w łączeniu, dzieleniu czy przekształcaniu się. Ponadto w lutym 1993 r. nowym liderem ČSSD został w miejsce Jiří Horáka charyzmatyczny Miloš Zeman, który szybko uczynił z socjaldemokracji istotną siłą polityczną²³.

Zwieńczeniem procesów stabilizacyjnych były wybory do Izby Poselskiej Czech odbywające się w dniach 31 maja–1 czerwca 1996 r., które zapoczątkowały czwarty etap ewolucji systemu partyjnego tego kraju. Najważniejsze cechy systemowe tego etapu utrzymały się w kolejnych trzech elekcjach (1998, 2002 i 2006). Zostaną one zaprezentowane w dalszej części tekstu.

2. Prawna instytucjonalizacja partii politycznych

Uwzględnianie partii politycznych w przepisach obowiązującego prawa ma w Czechach długą tradycję, sięgającą austriackiej ustawy z 1867 r., obowiązującej w Czechosłowacji do 1951 r.²⁴ Również w okresie dyktatury komunistycznej regulacje rangi konstytucyjnej i ustawowej odnosiły się do partii politycznych, choć w przeciwieństwie do poprzednich służyły bardziej petryfikacji monopartyjności typu socjalistycznego niż stwarzaniu ugrupowaniom możliwości swobodnego działania²⁵. Dlatego wejście Czechosłowacji na drogę budowania demokracji jesienią 1989 r. wiązało się z koniecznością przyjęcia nowych regulacji dotyczących partii politycznych.

Na poziomie rozwiązań konstytucyjnych partiom politycznym nie poświęcono zbyt wiele uwagi. Najważniejszy z przepisów Konstytucji z 16 grudnia 1992 r. dotyczący partii politycznych zawarty jest w art. 5. Stanowi on, że „system polityczny oparty jest na swobodzie i dobrowolności zakładania oraz wolnej konkurencji partii politycznych, respektujących podstawowe zasady demokratyczne i odrzucających

²¹ W. Sokół, M. Żmigrodzki (red.), *Współczesne...*, op. cit., s. 341.

²² P. Fiala, V. Hloušek, *System...*, op. cit., s. 27–29.

²³ *Ibidem*, s. 26–35.

²⁴ V. Pavliček, *O rozwoju prawnej regulacji partii politycznych na terytorium Republiki Czeskiej* [w:] A. Domańska, K. Skotnicki (red.), *Prawne aspekty funkcjonowania partii politycznych w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*, Towarzystwo Naukowe, Łódź 2003, s. 111.

²⁵ *Ibidem*, s. 112–115.

przemoc jako środek realizacji swoich interesów”²⁶. W zacytowanym przepisie z jednej strony podkreśla się duże znaczenie partii politycznych dla czeskiego systemu politycznego, a z drugiej formułuje fundamentalną zasadę demokracji, wyznaczającą sposób działania tego typu organizacji. Partii politycznych dotyczy również przepis zawarty w art. 87 Konstytucji, stwierdzający, że jednym z zadań Sądu Konstytucyjnego jest orzekanie o „zgodności z ustawami konstytucyjnymi lub ustawami decyzji o rozwiązaniu partii politycznej lub innej decyzji dotyczącej działalności partii politycznej”²⁷. Obok Konstytucji prawo swobodnego zakładania partii politycznych formułuje również Karta Podstawowych Praw i Wolności z 9 stycznia 1991 r., będąca częścią porządku konstytucyjnego Czech. Prawo to może być ograniczone w drodze ustawy, o ile jest to niezbędne dla bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego czy ochrony praw i wolności innych osób. Karta ponadto zakłada oddzielenie partii politycznych od państwa. Sformułowanie to ma zabezpieczyć system polityczny Czech przed charakterystycznym dla poprzedniej epoki scaleniem rządzącej partii i instytucji państwa²⁸.

Prawna instytucjonalizacja partii politycznych występuje również na poziomie ustawodawstwa zwykłego. Pierwsza ustawa o partiach politycznych została uchwalona 23 stycznia 1990 r. przez Zgromadzenie Federalne – obowiązywała więc zarówno w Czechach, jak i na Słowacji. Był to akt niezwykle lapidarny, przyjęty na potrzeby przygotowywanych na czerwiec pierwszych demokratycznych wyborów, umożliwiający zarejestrowanie partii politycznej w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych. Podstawowym warunkiem rejestracji było zebranie co najmniej tysiąca podpisów. Ustawa ta zrównywała również formalnie partie i ruchy polityczne oraz zawierała wykaz partii uznanych przez ustawodawcę za istniejące²⁹.

Drugą, obecnie obowiązującą ustawę uchwalono 2 października 1991 r. Jest to akt dużo obszerniejszy, kompleksowo regulujący kwestie zakładania, likwidacji, delegacji i finansowania partii politycznych. Nie analizując, z uwagi na objętość tekstu, przepisów tej ustawy, należy zwrócić uwagę na trzy najistotniejsze kwestie.

Po pierwsze, rozwinięto w niej procedurę zakładania partii politycznych, wprowadzając tryb rejestracyjny. Warunkiem wpisania partii politycznej na listę ewidencyjną prowadzoną przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych jest złożenie w MSW odpowiednio sporządzonego wniosku popartego tysiącem podpisów.

Po drugie, ustawa, wyraźnie nawiązując do praktyk po drugiej wojnie światowej, uznaje za nielegalne partie, których program, działalność lub struktury kłóciłyby się z zasadami demokracji lub które zagrażałyby wolnościom i prawom obywateli. Ustawa zakazuje też partiom organizowania zbrojnych oddziałów.

²⁶ *Konstytucja Republiki Czeskiej z 16 grudnia 1992 r.*, tłum. M. Kruk, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2000, s. 35.

²⁷ *Ibidem*, s. 58.

²⁸ M. Bankowicz, *Systemy...*, *op. cit.*, s. 192.

²⁹ M. Migalski, *Czeski i polski system partyjny. Analiza porównawcza*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa, 2008, s. 20–21.

Po trzecie, w obszarze finansowania partii (czeskie regulacje są zresztą podobne do obowiązujących obecnie w Polsce) ustawa wprowadza dwie podstawowe kategorie źródeł. Pierwsze to dochody własne partii (np. składki, darowizny, dochody z majątku), drugie – środki z budżetu państwa otrzymywane przez te partie, które mają odpowiednie poparcie w wyborach. Wsparcie z budżetu państwa dla partii politycznych jest obecnie podzielone na trzy kategorie: partie, które otrzymały co najmniej 1,5% głosów, otrzymują zwrot kosztów kampanii; te, które dostały 3%, dodatkowo zasilane są corocznymi dotacjami na działalność, a po przekroczeniu 5% poparcia poprzednie środki są uzupełniane coroczną dotacją na każdy zdobyty mandat³⁰.

3. System wyborczy a system partyjny

W systemie politycznym Republiki Czeskiej, należącym do grupy klasycznych systemów parlamentarno-gabinetowych, z wyborów powszechnych i bezpośrednich na szczeblu ogólnokrajowym pochodzą tylko obie izby parlamentu: licząca 200 członków Izba Poselska o czteroletniej kadencji i Senat składający się z 81 senatorów wybieranych na kadencję sześcioletnią. Prezydent wybierany jest przez parlament³¹. Ze względu na przyjęty w tym kraju model asymetrycznego bikameralizmu najważniejszą rolę polityczną pełni Izba Poselska, a Senat pozbawiony jest wpływu na rząd – ograniczam się do uwag dotyczących tej izby. Należy przy tym pamiętać, że przed wejściem w życie Konstytucji z 16 grudnia 1992 r. (czyli przed 1 stycznia 1993 r.) rolę Izby Poselskiej pełniła czeska Rada Narodowa.

Od wyborów 1990 r. w Czechach stosowany jest proporcjonalny system wyborczy. Cechuje się on zresztą dużą stabilnością – jak dotąd tylko raz dokonano jego modyfikacji. 26 maja 2000 r. uchwalono nową ordynację wprowadzającą trzy zasadnicze zmiany: stosowaną w latach 90. formułę Hagenbacha–Bischoffa zastąpiono formułą d’Hondta, zwiększono liczbę okręgów wyborczych z 9 do 14 oraz zmieniono wysokość progów wyborczych. Progi w wysokości: 7% dla koalicji dwóch partii, 9% dla koalicji trzech partii i 11% dla koalicji liczących minimum cztery partie zastąpiono odpowiednio progami 10, 15 i 20%. Nie uległ jedynie zmianom próg dla partii startującej samodzielnie, w wysokości 5%³².

Tak skonstruowany system wyborczy wywarł niebagatelny wpływ na kształt systemu partyjnego. W szczególności należy zauważyć, że progi procentowe zapobiegały jego daleko idącej fragmentaryzacji, a przyjęte w 1990 r. mechanizmy proporcjonalności sprzyjały wyłanianiu stabilnej większości³³. Tę tendencję kontynuowały zmiany z 2000 r., których wprowadzenie było umotywowane przede wszystkim dą-

³⁰ *Ibidem*, s. 22–36.

³¹ M. Bankowicz, *Demokracja. Zasady, procedury, instytucje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006, s. 115–116.

³² W. Sokół, *System...*, *op. cit.*, s. 263.

³³ *Ibidem*, s. 268.

żeniem do wzmocnienia dużych partii. Warto zauważyć, że dążeniu do daleko idącej w tym kierunku zmiany systemu wyborczego zapobiegł Sąd Konstytucyjny, który podzielił część zastrzeżeń kwestionującego ustawę prezydenta V. Havla, uznając m.in. przewidywany pierwotnie podział kraju na 35 okręgów wyborczych za sprzeczny z wyrażoną w konstytucji zasadą proporcjonalności³⁴.

II. Współczesny czeski system partyjny

System partyjny współczesnych Czech można określić jako umiarkowanie wielopartyjny z dwiema głównymi (dominującymi) partiami politycznymi³⁵, przy czym jednocześnie zwraca się uwagę na trudności w jego klasyfikacji przy zastosowaniu typologii Giovanniego Sartioriego³⁶. Podejmując próbę charakterystyki tego systemu, należy zwrócić uwagę na jego cztery podstawowe cechy, wyraźnie zauważalne od wyborów 1996 r.

Po pierwsze, czeski system partyjny cechuje się stabilnością na poziomie wyborczym i parlamentarnym. Reprezentację w Izbie Poselskiej zdobywa pięć lub sześć partii politycznych, przy czym ponad trzy czwarte głosów do 2006 r. było oddawanych na cztery partie. Co więcej, poparcie dla poszczególnych ugrupowań pozwala zauważyć, że wybory wygrywa jedna z dwóch partii (ODS w 1996 i 2006 r. i ČSSD w 1998, 2002 i 2010 r.), a pozostałe dwie zajmują zawsze trzecie i czwarte miejsce (odpowiednio KSČM i KDU – ČSL). Te cztery partie kontrolują łącznie od 169 (1996 r.) do 194 mandatów (2006 r.) w dwuosobowej Izbie Poselskiej. Należy w tym miejscu odnotować zmianę, jaką przyniosły ostatnie wybory przeprowadzone w dniach 28–29 maja 2010 r. KDU – ČSL nie zdobyła w nich mandatów w Izbie Poselskiej, otrzymując 4,4% głosów, co wskazuje na zmianę w kształcie systemu partyjnego. Jednak w pewnym sensie jej miejsce w parlamencie zajęła **TOP 09 (Tradycja, Odpowiedzialność, Prosperita 09 – Tradice Odpovědnost Prosperita 09)** – ugrupowanie prawicowe, konserwatywne, założone w czerwcu 2009 r. przez grupę polityków, którzy opuścili KDU – ČSL. Wśród nich był m.in. Miroslav Kalousek, były przewodniczący KDU – ČSL i minister w rządzie Topolánka. Osiągnięcie reprezentacji parlamentarnej przez inne ugrupowania polityczne należy do rzadkości i nie jest w stanie zagrozić podstawowym partiom politycznym. W 1996 r. udało się to Stowarzyszeniu na rzecz Republiki – Republikańskiej Partii Czechosłowacji (*Sdružení Pro Republiku – Republikánská Strana Československa*, SPR – RSČ), radykalnej, nacjonalistycznej prawicowej partii, kierowanej przez Miroslava Sládka³⁷, oraz wspomnianemu wcześniej Obywatelskiemu Sojuszowi Demokratycznemu

³⁴ M. Migalski, *Czeski...*, *op. cit.*, s. 45–54.

³⁵ W. Sokół, *System...*, *op. cit.*, s. 252.

³⁶ P. Fiala, V. Hloušek, *System...*, *op. cit.*, s. 60–61.

³⁷ K. Skotnicki, *System konstytucyjny Czech*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2000, s. 31.

(ODA), powstałemu po rozpadzie Forum Obywatelskiego. W 1998 i 2002 r. mandaty parlamentarne zdobyła zaliczana do nurtu liberalnego Unia Wolności – Unia Demokratyczna (*Unie Svobody – Demokratická Unie*, US – DEU), próbująca – bez skutku – podważyć pozycję ODS na czeskiej scenie politycznej. W 2006 r. sześć mandatów w Izbie Poselskiej przypadło Partii Zielonych (*Strana Zelených*, SZ). Natomiast w ostatnich wyborach 24 mandaty zdobyła partia **Sprawy Publiczne** (*Věci veřejné*, VV), ugrupowanie prawicowe założone na początku bieżącej dekady przez pisarza, scenarzystę i dziennikarza Johna Radka.

Tabela 7. Wyniki wyborów do czeskiej Rady Narodowej / Izby Poselskiej w latach 1990–2010

Nazwa partii	Data wyborów													
	8–9.06. 1990		5–6.06. 1992		31.05.–01.06. 1996		19–20.06. 1998		14–15.06. 2002		2–3.06. 2006		28–29.05. 2010	
	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M
ODS	–	–	29,7	76	29,6	68	27,7	63	24,5	58	35,4	81	20,2	53
ČSSD	4,1	–	6,5	16	26,4	61	32,3	74	30,2	70	32,3	74	22,1	56
KSČM	13,2	32	14,0	35	10,3	22	11,0	24	18,5	41	12,8	26	11,3	26
KDU – ČSL	8,4	19	6,3	15	8,1	18	9,0	20	14,3	22	7,2	13	4,4	–
US – DEU	–	–	–	–	–	–	8,6	19	*	9	0,3	–	–	–
TOP 09	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	16,7	41
VV	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	10,9	24
SPR – RSC**	1,0	–	6,0	14	8,0	18	3,9	–	1,0	–	0,1	–	–	–
ODA	–	–	5,9	14	6,4	13	–	–	–	–	–	–	–	–
HSD – SMS	10,0	22	5,9	14	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
OF	49,5	127	4,6	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Inne partie	2,9	–	21,1	16	11,2	–	7,5	–	11,0	–	12,3	6	4	–

G – % otrzymanych głosów

M – liczba zdobytych mandatów

* W wyborach 2002 r. KDU – ČSL i US – DEU tworzyły koalicję wyborczą.

** W wyborach 2002 r. SPR – RSC startowała pod nazwą Republikanie Miroslava Sládka, a w 2006 r. jako część Partii Narodowej.

Źródło: W. Sokół, *System...*, op. cit., s. 247, <http://electionresources.org/cz/> (dostęp: 1 VI 2010 r.).

Po drugie, wskazanej pierwszej cesze towarzyszy jednak duża niestabilność czeskiego systemu partyjnego na arenie rządowej. Partia polityczna wygrywająca wybory nie osiąga bowiem poparcia pozwalającego na samodzielne sprawowanie władzy i jest zmuszona do poszukiwania koalicjanta lub koalicjantów. Wyjątkiem była kadencja z lat 1998–2002, w której na skutek konfiguracji sił politycznych w izbie doszło do powołania mniejszościowego gabinetu ČSSD kierowanego przez Miloša Zemana. Obok tego przypadku zasadą od 1996 r. jest tworzenie koalicji minimalnie zwycięskich, obejmujących zazwyczaj trzy ugrupowania. Należy przy tym podkreś-

lić, że ze względu na trwałą izolację partii neokomunistycznej (KSČM), mającej zerowy potencjał koalicyjny, liczba wariantów koalicji rządowych nie jest zbyt duża. Przy faktycznym wykluczeniu możliwości współpracy dwóch największych partii prowadzi to do wzrostu relewancji w zasadzie wszystkich pozostałych ugrupowań parlamentarnych. Jako przykład może posłużyć sytuacja po wyborach 2006 r., kiedy dopiero za drugim razem udało się powołać rząd Mirka Topolánka z udziałem przedstawicieli ODS, KDU – ČSL i SZ, ponieważ w pierwszym głosowaniu jego gabinet nie uzyskał wotum zaufania. W marcu 2009 r. rząd M. Topolánka otrzymał wotum nieufności od Izby Posłów³⁸. Powstała w ten sposób patowa sytuacja udało się rozwiązać, powołując ponadpartyjny rząd fachowców z udziałem ODS, ČSSD i SZ, kierowany przez Jana Fischera. Powołanie gabinetu było koniecznością ze względu na sprawowane wówczas przez Czechy przewodnictwo w Radzie Unii Europejskiej. Na przeprowadzenie przedterminowych wyborów zdecydowano się dopiero jesienią 2009 r. Jednak na skutek decyzji Sądu Konstytucyjnego – kwestionującego legalność pierwotnie podjętych decyzji – wybory do Izby Posłów, zgodnie z decyzją prezydenta Klause, odbyły się w dniach 29–30 maja 2010 r. Po tych wyborach również powstała trójpartyjna koalicja (ODS, TOP 09, VV), wspierająca rząd Petra Nečasa. Tym samym ČSSD – pomimo odniesionego w wyborach zwycięstwa – pozostała poza rządem ze względu na brak możliwości sformowania koalicji. Do przedterminowych wyborów doszło również w 1997 r., kiedy to na skutek ujawnienia informacji o olbrzymiej darowiznie wpływowego biznesmena dla ODS w listopadzie 1997 r. do dymisji podał się premier V. Klaus, pieczętując w ten sposób rozpad koalicji z KDU – ČSL. Powołany na jego miejsce ponadpartyjny rząd Josefa Tošovskiego przetrwał kilka miesięcy. Ostatecznie zdecydowano się bowiem na realizację wariantu wcześniejszych wyborów³⁹. Można zauważyć, że obok trudności w sformowaniu koalicji, a następnie ze współpracą w jej ramach, istotny wpływ na funkcjonowanie czeskich rządów mają także skandale z udziałem czołowych polityków. Obok wspomnianego przykładu można również wymienić sytuację z wiosny 2005 r., gdy do dymisji podał się premier Stanislav Gross, niepotrafiący wyjaśnić pochodzenia swojego majątku. Nowym premierem został Jiří Paroubek. W 2009 r. rangę międzynarodowego skandalu media przypisały opublikowanej serii zdjęć z udziałem premiera Mirka Topolánka wypoczywającego w willi szefa włoskiego rządu Silvia Berlusconiego w towarzystwie roznegliżowanych kobiet⁴⁰. Natomiast w kwietniu 2010 r. do dymisji podał się, pod wpływem zarzutów korupcyjnych, Miroslav Vlček z ČSSD – przewodniczący Izby Posłów⁴¹.

Po trzecie, w istotnym związku z cechą drugą pozostaje również polaryzacja czeskiej sceny politycznej, na której zasadniczy podział socjoekonomiczny był uzupełniany innymi podziałami, np. centralizacja *versus* decentralizacja czy przeciw-

³⁸ *Topolánek złożył dymisję rządu*, „Rzeczpospolita”, 26 III 2009 r.

³⁹ P. Fiala, V. Hloušek, *System...*, *op. cit.*, s. 38–39.

⁴⁰ http://fakty.interia.pl/prasa/na_swiecie/news/berlusconi-topolank-i-rozneglizowane-dziewczeta,1319267,3346 (dostęp: 30 V 2010 r.).

⁴¹ *Szef Izby Poselskiej odchodzi po skandalu korupcyjnym*, „Gazeta Wyborcza”, 22 IV 2010 r.

stawienie ruchów i partii odwołujących się do interesu narodowego i ugrupowań uniwersalno-liberalnych⁴².

Czwartą istotną cechą czeskiego systemu partyjnego jest specyficzny układ sił na „lewej” stronie sceny politycznej. Nie występuje bowiem w Czechach – w przeciwieństwie do kilku innych krajów tej części Europy (np. Polski, Rumunii i Węgier) – zreformowana partia komunistyczna. Są tam natomiast obecne dwie inne partie. Pierwszą jest zaliczana do ekstremizmu lewicowego **Komunistyczna Partia Czech i Moraw**, wywodząca się z rządzącej w Czechosłowacji monopartii typu socjalistycznego, krytykująca przemiany po 1989 r. i uznająca je za regres społeczny⁴³. W charakterystyczny sposób w swoim programie mówi np. o „imperialnym charakterze globalizacji”⁴⁴, adresując swój program do grup społecznych, które nie skorzystały na transformacji ustrojowej⁴⁵. KSČM, pomimo obecności w parlamencie, jest ugrupowaniem trwale izolowanym. W Parlamencie Europejskim (PE) jej deputowani należą do Konfederacyjnej Grupy Zjednoczonej Lewicy Europejskiej / Nordycka Zielona Lewica. Na czele partii stoi obecnie Vojtěch Filip. Drugą partią lewicową jest **Czeska Partia Socjaldemokratyczna**. To ugrupowanie mieszczące się w nurcie socjaldemokratycznym, odwołujące się do tradycji powstałej w XIX w. Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej Austrii, zaliczane – jak wcześniej wspominałem – do grupy partii historycznych⁴⁶. Jej deputowani należą do Grupy Postępowego Sojuszu Socjalistów i Demokratów w Parlamencie Europejskim. Liderem partii jest aktualnie Jiří Paroubek.

Obok wspomnianych partii lewicowych fundamentem czeskiego systemu partyjnego jest **Obywatelska Partia Demokratyczna** – partia konserwatywno-liberalna, w której programie zwracają uwagę hasła gospodarki wolnorynkowej połączone z możliwie ograniczoną interwencją państwa w życie gospodarcze. W sferze aksjologicznej ODS nie odwołuje się do wartości chrześcijańskich⁴⁷. W Parlamencie Europejskim jej deputowani zasiadają we frakcji Europejskich Konserwatystów i Reformatorów. Liderem partii jest Mirek Topolánek. Czwartym ugrupowaniem jest **Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna – Czechosłowacka Partia Ludowa**, partia chadecka, określająca się jako centroprawicowa, popierająca model społecznej gospodarki rynkowej i akcentująca znaczenie wartości chrześcijańskich w polityce⁴⁸. W PE jej reprezentanci należą do frakcji Europejskiej Partii Ludowej. Ugrupowaniem kieruje obecnie Cyril Svoboda.

System partyjny Republiki Czeskiej stanowi interesujący i pod wieloma względami specyficzny przykład rozwoju systemu partyjnego państwa Europy Środkowo-

⁴² W. Sokół, *System...*, *op. cit.*, s. 244–245.

⁴³ A. Antoszewski, *Partie polityczne Europy Środkowej i Wschodniej*, Wydawnictwo Forum Naukowe, Poznań–Wrocław 2005, s. 179–180.

⁴⁴ Za: *ibidem*, s. 180.

⁴⁵ M. Migalski, *Czeski...*, *op. cit.*, s. 26–27.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 25.

⁴⁷ W. Sokół, *System...*, *op. cit.*, s. 238.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 240.

-Wschodniej. Pomimo upływu 20 lat od rozpoczęcia procesu transformacji ustrojowej w Czechosłowacji nadal stanowi on zarówno konglomerat czynników świadczących o jego stabilizacji, jak i zmiennych podważających taką tezę. Wybory z maja 2010 r. – zakończone wejściem do parlamentu dwóch nowych partii i pojawieniem się nowego wzorca tworzenia koalicji gabinetowych, przy jednoczesnym utrzymaniu pozycji przez trzy pozostałe ugrupowania – nie przyniosły też jednoznacznej wskazówki co do dalszego kierunku jego ewolucji.

Wykaz skrótów:

- ČSD – *Československá Sociální Demokracie*, Czechosłowacka Socjaldemokracja
ČSL – *Československá Strana Lidova*, Czechosłowacka Partia Ludowa
ČSSD – *Česká Strana Sociálně Demokratická*, Czeska Partia Socjaldemokratyczna
HSD – SMS – *Hnutí Za Samosprávnou Demokracii – Společnost Pro Moravu a Szelsko*, Ruch na rzecz Demokracji Samorządowej – Społeczeństwo dla Moraw i Śląska
KDH – *Křesťanskodemokraticke Hnutie*, Ruch Chrześcijańsko-Demokratyczny
KDS – *Křesťanskodemokraticka Strana*, Partia Chrześcijańsko-Demokratyczna
KDU – *Křesťanská a Demokratické Unie*, Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna
KDU – ČSL – *Křesťanská a Demokratické Uni – Československá Strana Lidova*, Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna – Czechosłowacka Partia Ludowa
KSČ – *Komunistická Strana Československa*, Komunistyczna Partia Czechosłowacji
KSČM – *Komunistická Strana Čech a Moravy*, Komunistyczna Partia Czech i Moraw
KSS – *Komunistická Strana Slovenska*, Komunistyczna Partia Słowacji
NEI – *Nezavisla Eroticka Inicijativa*, Niezależna Inicjatywa Erotyczna
ODA – *Občanská Demokratická Aliance*, Obywatelski Sojusz Demokratyczny
ODS – *Občanská Demokratická Strana*, Obywatelska Partia Demokratyczna
OF – *Občanské Forum*, Forum Obywatelskie
OH – *Občanské Hnutie*, Ruch Obywatelski
SPP – *Strana Přatel Piva*, Partia Przyjaciół Piwa
SPR – RSC – *Sdružení Pro Republiku – Republikánská Strana Československa*, Stowarzyszenie na rzecz Republiki – Republikańska Partia Czechosłowacji
SZ – *Strana Zelených*, Partia Zielonych
TOP 09 – *Tradice Odpovědnost Prosperita 09*, Tradycja, Odpowiedzialność, Prosperita 09
US – DEU – *Unie Svobody – Demokratická Unie*, Unia Wolności – Unia Demokratyczna
VV – *Věci veřejné*, Sprawy Publiczne